

Корженівська Н.Л.

РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ В ОЦІНЦІ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА

Конкурентоспроможність новостворених та конкурентоздатність вже діючих на ринку суб'єктів господарювання є базою ринкової економіки та рушійною силою розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. В основу конкурентоспроможності будь-якої галузі закладено наявність ресурсної бази та її потенціал, який формує подальші можливості для ефективного розвитку. Сільське господарство в сучасний період виступає однією з найбільш функціональних галузей України, яке забезпечує прибутковість, має потенціал і позитивну динаміку. Особливо помітно виділяється галузь зерновиробництва, яка демонструє значні позитивні результати валових зборів і нарощування експортних пропозицій. У той же час існує достатньо проблем, пов'язаних з полярністю в прибутковості товаровиробників, що багато в чому обумовлено недоліком і недосконалістю ресурсного потенціалу, а також неефективним використанням вже наявного. Позитивна динаміка виробництва та зростання обсягів експорту демонструє значні коливання рівня рентабельності [1], що зумовлює необхідність дослідження причин з визначенням можливих загроз збалансованому розвитку галузі за допомогою методів оцінки економічної безпеки.

Слід зазначити, що питання економічної безпеки аграрної галузі мало досліджені, а у сфері зерновиробництва практично відсутні, що, на нашу думку, позначається на зменшенні уваги останніми роками з боку науковців та практиків до проблем галузі.

Безпека, зокрема економічна, передбачає такий стан, при якому існує стійкість до загроз функціонуванню суб'єкта та умов ефективного господарювання або можливість уникнення та попередження можливим небезпекам, невиправданим ризикам, несприятливим чинникам. У зерновому господарстві для учасників ринку існують як спільні з іншими галузями, так і відмінні загрози і проблемні ситуації. Доцільно їх розрізняти в залежності від

розмірів суб'єктів господарювання, організації діяльності, умов участі у ринку зерна та можливостей виходу на зовнішні ринки. Пріоритетами забезпечення економічної безпеки товаровиробників зерна є досягнення ними такого стану, який забезпечував би стабільний розвиток за рахунок адаптації до умов функціонування, ефективної протидії загрозам і негативним впливам зовнішнього та внутрішнього середовища на основі мінімізації втрат, достатнього рівня ефективності використання наявних ресурсів, реалізації обраної стратегії діяльності та впровадження різних видів інновацій.

Внутрішні чинники економічної безпеки товаровиробників зерна, як то обсяг фінансових та кредитних ресурсів, наявність кваліфікованого персоналу, матеріально-технічне забезпечення, налагодження технологічного процесу, використання інноваційних досягнень у галузі селекції і насінництва, засобів захисту рослин та боротьби з шкідниками, якість та структура природних ресурсів, вплив на навколишнє середовище, інформаційно-аналітичне забезпечення, організація системи управління та контролю, соціальний захист працівників, інвестиційна привабливість підприємства, інтегрованість у виробничі та ринкові відносини є основним резервом підвищення її рівня. Водночас, чинники зовнішнього середовища (природно-кліматичні умови, невизначеність зовнішнього середовища, надійність зв'язків з контрагентами, кон'юнктура ринку, платоспроможність покупців, світова продовольча безпека, державна підтримка сільськогосподарських підприємств, господарське, податкове та митне законодавство, політична ситуація) можуть бути як потенційними можливостями, так і загрозами.

Зерновий ринок об'єднує різнофункціональні елементи, пов'язані з процесами виробництва, зберігання, транспортування, промислової переробки й реалізації зерна. В його основу покладено такий економічний механізм, який дозволяє формувати відтворювальний процес, в якому задіяні та перебувають у кругообігу такі елементи забезпечення та обміну, як предмети та засоби праці. Збереження та сприяння подальшому ефективному розвитку учасників ринку зерна виступає одним з основних завдань економічної безпеки.

Ідентифікація проблем зернової галузі та її товаровиробників дозволяє сформулювати набір індикаторів економічної безпеки та ранжувати переваги. Зміна зазначених складників у динаміці продемонструє ефективність функціонування економічної безпеки.

З метою структурування тенденцій та виявлення пріоритетів економічної безпеки товаровиробників зерна основні проблеми доцільно ідентифікувати за наступними сферами:

- у сфері забезпечення конкурентоспроможності та рівня економічної безпеки товаровиробників зерна залишається пошук фінансових джерел для подальшого їх сталого розвитку на основі впровадження інновацій; розвиток ресурсного потенціалу;

- у сфері збуту зерна невиправдана кількість посередників, що перехоплюють значну частину прибутку від експорту [2, с. 39], виключення інтенсивної монополії великих комерційних структур і продавців зерна [3, с. 223];

- у сфері зовнішньоекономічної безпеки особливу увагу слід звертати на необхідність збільшення в структурі експорту продуктів переробки зерна з метою зниження сировинної складової;

- у сфері інформаційно-методичного забезпечення відсутність досліджень у напрямку теорії і практики оцінки економічної безпеки товаровиробників зерна і галузі в цілому;

- у сфері митного контролю і оподаткування недосконалість та постійна зміна законодавства, що ускладнює виконання фіскальних обов'язків та призводить до можливих ухилень від оподаткування;

- у сфері підвищення якості продукції недостатній розвиток вітчизняної селекції та насінництва, будівництво сучасних пунктів зберігання, дієві засоби контролю якості;

- у сфері реалізації екологічної складової економічної безпеки доцільність виробництва органічної продукції;

- у сфері соціальних зобов'язань бізнесу відсутність синтезу локальної динаміки соціальності в розрізі підприємств та характерність тіньової діяльності пріоритетним галузям економіки [4].

Отже, на даний момент сукупність проблемних ситуацій у галузі виробництва, переробки і реалізації зерна необхідно ідентифікувати з позицій економічної безпеки та за допомогою наукових підходів у методах її оцінки визначати загрози ефективній діяльності та формувати пріоритети розвитку.

Основа конкуренції - прагнення до вдосконалення. Сучасне зернове господарство демонструє все більш підвищений інтерес з боку товаровиробників та інвесторів. Нарощування обсягів зернових культур обумовлює необхідність моніторингу кон'юнктури, визначаючи значимість аналізу та ефективного управління ресурсним потенціалом. Особливої актуальності та гостроти зазначені питання набувають в умовах глобалізації економічних зв'язків і необхідності формування ефективної системи економічної безпеки для захисту від можливих загроз і ризиків.

У поняття ресурсного потенціалу закладені багато складових, які охоплюють перелік елементів як матеріальної, так і нематеріальної визначеності. «Ресурсний потенціал є системою взаємозалежних різних видів ресурсів, які є в розпорядженні підприємства або можуть бути залучені в його господарську діяльність для максимального задоволення потреб споживачів і підвищення конкурентоспроможності на ринку» [5]. При цьому важлива необхідність оптимального співвідношення окремих видів ресурсів, як інтегрованої економічної категорії.

Ресурсний потенціал зернової галузі представлений на рис. 1.

Рис. 1. Складові ресурсного потенціалу зернової галузі.

Ми навели основні складові ресурсного потенціалу зернової галузі які, в свою чергу, включають ряд елементів, що формують конкурентоспроможність товаровиробників. У той же час наявність ресурсного потенціалу не гарантує успіху без системи ефективного управління, яка забезпечує раціональне їх використання та досягнення економічної безпеки функціонування.

Використання методів управління потенціалом сучасного виробництва може удосконалити функціонування зернового ринку та підвищити показники роботи всього зернового комплексу. При цьому необхідно забезпечувати дієві міжгалузеві зв'язки, особливо у сфері постачання матеріальних ресурсів, техніки необхідної для зерновиробників, переробників зерна, тваринницьких підприємств, забезпечення транспортної інфраструктури і розвитку сільськогосподарської логістики.

Конкурентоспроможність зернових забезпечується за рахунок регулювання попиту і пропозиції і має переважно ціновий характер, тому слід проводити моніторинг ринків збуту, руху зернових ресурсів, структурного використання зернового фонду, потреб у зерні на регіональному,

національному та глобалізаційному рівнях. При цьому необхідно домагатися державного регулювання ролі великих монополістів зернового ринку [2].

Основним ресурсом зернової галузі виступає земля, яка у зв'язку з реформами в агросекторі все більше сконцентрована холдинговими компаніями, деякі з яких у своєму активі мають 3-5 тис. га землі і значно більше. Рівень освоєння земельних ресурсів такими компаніями показує збільшення продуктивності праці, врожайності, ефективності використання техніки. Крім того, такі організаційні структури є безпосередніми учасниками зернових експортних операцій, виручка від яких дозволяє їм успішно нарощувати обсяги виробництва, збереження, транспортування продукції. У той же час однією з особливостей зернового господарства є глибока полярність його товаровиробників з позицій наявності земельних ресурсів. Глибина проблеми концентрації землі в «руках» великих товаровиробників полягає в практичній відсутності державного регулювання питань соціального спрямування ведення великого аграрного бізнесу, участі його представників у формуванні інфраструктури, соціальної сфери, створення робочих місць у сільській місцевості, враховуючи, що ментальні, природно-кліматичні, територіальні, ресурсні можливості України припускають ефективний розвиток сільських територій та збільшення добробуту громадян. Дослідження з точки зору економічної безпеки потребує питання доцільності податкових пільг для великих товаровиробників зерна, оскільки частину коштів, отриманих від скасування пільгового режиму оподаткування доцільно спрямовувати на розвиток інфраструктури на місцях.

Особливістю зернового господарства України є той факт, що його виробництвом займаються підприємства різних видів, залежно від форм власності, розміру, організаційної структури. У табл. 1 наведено групування сільськогосподарських підприємств країни за розмірами посівних площ зернових культур.

Таблиця 1

Динаміка групування сільськогосподарських підприємств за розмірами
посівних площ зернових

	2011 р.		2012 р.		2013 р.	
	од.	% до всієї кількості	од.	% до всієї кількості	од.	% до всієї кількості
Підприємств, всього	36808	100	36662	100	37622	100
з них з площею, га:						
до 50,00	20004	54,3	19855	54,2	20535	54,6
50,01-100,00	3497	9,5	3612	9,9	3718	9,9
100,01-250,00	4199	11,4	4218	11,5	4243	11,3
250,01-500,00	2765	7,5	2853	7,8	2910	7,7
500,01-1000,00	2925	8,0	2841	7,7	2805	7,4
1000,01-2000,00	2226	6,1	2132	5,8	2156	5,7
2000,01-3000,00	674	1,8	640	1,7	669	1,8
більше 3000,00	518	1,4	511	1,4	586	1,6

Джерело: згруповано автором за даними Державної служби статистики України [12].

Як свідчать дані табл. 1, найбільша кількість підприємств, що вирощують зернові культури на площі до 50 га, другими виступають підприємства, площа яких коливається в межах від 50 до 1000 га. Найменша кількість припадає на підприємства із площею зернових понад 3000 га. Така тенденція спостерігається за весь аналізований період. Тому можна зробити попередній висновок, що головна увага має бути зосереджена на діяльності підприємств з відносно невеликими площами посіву зернових, досліджувати їх розміщення та зональну концентрацію виробництва, а також стан інфраструктури та можливості її покращення з метою забезпечення економічної безпеки товаровиробників та можливостей розширення, а здебільшого створення інфраструктури з метою відродження сільських територій.

Наявність основного засобу виробництва - землі, припускає наявність фінансових та інноваційно-інвестиційних ресурсів. Конкурентоспроможність капіталу обумовлена готовністю до впровадження інновацій. Так, інноваційним ресурсом у зерновій сфері вважаємо: селекційна робота з виведення нових сортів і гібридів, нові підходи до системи добрив і засобів захисту рослин, методи обробки ґрунтів, впровадження високотехнологічного обладнання в сфері сільгосптехніки, лабораторних досліджень, нових методів і моделей

управління, заснованих на використанні елементів когнітивного моделювання та евентуальних стратегій.

В контексті економічної безпеки товаровиробників зерна постає питання ресурсної концентрації, тому що задля її досягнення підприємствам подекуди приходится йти на позики, додаткові залучення трудових ресурсів, формувати логістичну складову ресурсного потенціалу підприємства. За такої необхідності підприємства припускаються централізації у вигляді злиття капіталів з іншими суб'єктами господарювання. При цьому важливо врахувати всі можливі переваги, а також загрози та небезпеки від таких процесів.

Територіальна та ресурсна концентрації у зерновиробництві відображаються у результатній, або результативній концентрації. Вона виявляється у показниках прибутковості галузі, виходу продукції з одиниці земельної площі, обсягом понесених затрат тощо.

Український товаровиробник обмежений протягом виробничого циклу у доступних кредитах, що впливає на урожайність та якість зерна. Фінансово-кредитні установи з упередженістю відносяться до надання коштів дрібним та середнім товаровиробникам, обґрунтовуючи це значними фінансовими ризиками. Враховуючи високу залежність агробізнесу від природних факторів, одним з шляхів мінімізації кредитних ризиків є страхування сільськогосподарських культур. Нажаль, аналіз практики діяльності сільськогосподарських підприємств свідчить, що в більшості випадків виробники не бажають страхувати майбутній врожай та основні засоби, а страхують свою виробничу діяльність і майно тільки при оформленні банківських кредитів. Серед основних факторів, що впливають на організацію фінансово-кредитних відносин у зерновому виробництві можемо виділити сезонність виробництва, вплив природних факторів, нераціональне використання землі, значна зношеність основних фондів, низька рентабельність та збитковість. Тому важливим є скорочення посередницьких зв'язків і розширення взаємовідносин з кредитними спілками, кооперативними банками, лізинговими, інвестиційними компаніями, страховими компаніями,

підприємствами з постачання матеріально-технічних ресурсів, переробними підприємствами та іншими фінансово-кредитними установами, які можуть надавати послуги малим і середнім товаровиробникам зерна та господарствам населення у сільській місцевості.

Проблема формування і використання трудового потенціалу в системі ресурсного забезпечення товаровиробників зерна набуває все більшої актуальності, оскільки охоплює демографічну, соціальну, економічну, екологічну та інші сфери людського життя. Нинішні недоліки у цій сфері негативно позначаються як на макроекономічних показниках, так і в цілому на соціально-економічній ситуації нашої держави. Вітчизняними науковцями встановлено цілий ряд факторів, які впливають на сільський ринок праці: сезонне коливання попиту на робочу силу і невідповідність його професійно-кваліфікаційної структури пропозиції праці; низький рівень трудової мобільності; низька інвестиційна активність у аграрний сектор; невизначеність прогностичних потреб ринку праці у фахівцях певних професій і кваліфікації; відсутність передумов для розвитку малого підприємництва; збереження низької конкурентоспроможності окремих категорій громадян (жінок, які мають малолітніх дітей та молоді без практичного досвіду роботи). В зерновому господарстві, яке охоплює практично усі види товаровиробників, зазначені фактори, що формують ринок праці необхідно аналізувати з позицій несприятливої демографічної ситуації, а також відсутністю робочих місць у зв'язку з присутністю агро холдингових компаній, у політиці менеджменту яких відсутня зацікавленість до участі у відтворенні трудового потенціалу сільської місцевості, у якій відбувається ведення їх бізнесу.

Спостереження показали, що складна демографічна ситуація в сільській місцевості має як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Значною мірою вона викликана серйозними прорахунками у проведенні аграрних реформ, що негативно позначилося як на формуванні кадрового потенціалу, так і в цілому на зайнятості сільського населення. Під час запровадження аграрних реформ проблеми зайнятості фактично не були враховані. Тільки на першому етапі

аграрних реформ (1990-1999 рр.) чисельність зайнятих в аграрному секторі скоротилася на 1,3 млн. осіб, або на 56% від загальної чисельності трудових ресурсів села. І уже у 2000 році рівень безробіття в сільській місцевості перевищив середнє значення по Україні [6, с. 95]. А тому останніми роками ситуація із трудовою зайнятістю сільського населення погіршується.

В аграрному секторі під час формування нових ринкових відносин створюється ринок праці, причому цей процес проходить досить специфічно в умовах зламу старих підходів і понять щодо ролі праці в сільському господарстві. По-перше, змінюються зміст та форми праці, долається розрив між економікою й індивідуальним життям працівника, повною мірою розкриваються можливості діяти за своїми економічними інтересами. По-друге, в умовах ринку проявляється свобода сільського трудівника, його зв'язок із землею, вільне ведення господарства, що в кінцевому підсумку характеризує основу справжніх аграрних відносин [7, с. 90].

Отже, основою формування трудових ресурсів аграрних підприємств є демографічна база сільських населених пунктів. Зниження народжуваності населення та зростання смертності, посилення вимирання осіб похилого віку, жінок, дітей поглиблюють наростання депопуляції в сільській місцевості. Депопуляція, що інтенсивно розвивається, вимагає звернути нарешті увагу на село і на його існуючі проблеми. Саме село раніше забезпечувало приріст населення, стабілізуючи демографічну ситуацію, оскільки виступало основним джерелом формування людських ресурсів.

Додатковим демографічним чинником, що обмежує формування трудових ресурсів, є міграція населення. Переважно нелегальний характер трудової міграції з України, крім погіршення трудового потенціалу нашої держави, призводить до додаткового навантаження на систему соціального забезпечення населення, оскільки мігранти не сплачують пенсійні внески і не поповнюють пенсійний фонд та не забезпечують власної гідної пенсії в Україні. Міграційні процеси спричинені також низькою мотивацією аграрної праці або взагалі її відсутністю: низький рівень механізації трудових процесів та важкі

умови праці в поєднанні із заробітною платою, рівень якої є нижчим порівняно з іншими галузями економіки.

Вважаємо, що в послідуючі роки основним завданням соціально-економічного розвитку підприємств в Україні є забезпечення високого життєвого рівня та якості життя сільського населення за рахунок соціальної відповідальності крупних товаровиробників-експортерів зерна. Поряд із рівнем матеріального добробуту селян важливе значення має істотне підвищення рівня їх соціального обслуговування (медичного, побутового, культурного, освітнього), поліпшення умов праці і відпочинку, якості продуктів харчування, оздоровлення екологічної ситуації. Вирішення цих завдань значно прискорить темпи економічного росту аграрної сфери та призведе до скорочення темпів безробіття, а також забезпечить новий імпульс соціально-демографічного відродження сільських населених пунктів.

Максимальне використання трудових ресурсів села з метою збереження сільської поселенської мережі можна забезпечити лише продуктивною зайнятістю селян. Її досягнення можливе шляхом підвищення якості і конкурентоспроможності сільського трудового потенціалу, посилення мотивації до легальної зайнятості, активної трудової діяльності, вирішення проблем працевлаштування сільської молоді, забезпечення гідних умов праці та відпочинку.

Виробництво зерна специфічна галузь, займатися якою можуть всі види товаровиробників. Дрібні підприємства з метою власного забезпечення, в т.ч. тваринницьких потреб; середні виробники з метою забезпечення внутрішнього ринку; великі - з метою реалізації експортного потенціалу та формування валютних доходів.

Необхідність залучення інвестицій з метою збільшення темпів технічного і технологічного оснащення ведення зернового виробництва жодним чином не зменшує значення трудових та інтелектуальних ресурсів, наявність або відсутність яких проявляється в кінцевих результатах. Специфіка у сфері зерновиробництва, пов'язана з концентрацією ресурсів, зазначена нами вище,

зумовлює скорочення кількості персоналу великими товаровиробниками, в той же час нарощуючи їх інтелектуальний потенціал. Дрібний і середній бізнес не маючи певних фінансових можливостей втрачає конкурентні переваги у зазначеній сфері, зберігаючи ключову роль у формуванні робочих місць для сільських жителів. На нашу думку, в умовах, що склалися необхідний глибокий, виважений і аргументований державний підхід, обґрунтований і погоджений з відповідними науковими розрахунками в напрямку розробки концепції економічної безпеки товаровиробників зерна, яка зможе передбачити можливі ризики в сучасних умовах господарювання та істотного виходу на світовий ринок зернової продукції.

Інформаційні та технологічні ресурси тісно пов'язані з інноваційно-інвестиційними, фінансовими, інтелектуальними, інфраструктурними, оскільки передбачають розробку та впровадження нових інформаційних програм і обладнання, підходів до управління бізнесом, зовнішньоекономічною діяльністю тощо. У цій сфері абсолютно успішними є великі зернові компанії, що акумулюють можливості і ефективність використання ресурсного потенціалу. Сучасні можливості дозволяють використовувати глобальну інформаційну мережу, яка забезпечує користувачам можливість обмінюватися інформацією, спільно використовувати технічні та програмні засоби, інформаційні ресурси. Наукові розробки, пов'язані з технологією виробництва та ефективності використання ресурсного потенціалу, повинні передбачати постійний моніторинг інформаційних показників. Об'єднання зусиль науки і практики дозволяє більш продуктивно розподіляти наявні ресурси, створювати та реалізовувати стратегії розвитку та економічної безпеки товаровиробників зерна і галузі в цілому.

Великі товаровиробники зерна створюють інформаційно-аналітичні відділи, у функції яких входить моніторинг як виробничої, так і збутової діяльності, що дозволяє контролювати процес і негайно реагувати на небезпеку і загрози, а також прораховувати ризики підприємництва. Для дрібних товаровиробників створення таких центрів не вигідно, оскільки часто вони

обмежені у фінансових можливостях, коли спрацьовує принцип економічної доцільності (при якому витрати по захисту не повинні перевищувати втрат від реалізації загроз), а часто і нерозуміння стратегічних пріоритетів посилення інформаційного забезпечення та контролю. На нашу думку таким товаровиробникам було б доцільно наявність превентивних заходів щодо попередження загроз нестабільності виробництва, а також уникнення втрат прибутку. Виробництво зерна характеризується його сезонністю та обсягами збуту, що в кінцевому підсумку відображається на ціновому факторі. Як відомо, на ціну впливає еластичність попиту. Особливу увагу при оцінці необхідності інвестицій в зернову галузь слід звертати на окремі складові, зокрема інфраструктурні ресурси, які потребують оновлення і розвитку на тлі збільшення обсягів виробництва та експорту зерна. Важлива реалізація кредитних та інвестиційних проектів з метою формування парку вагонів-зерновозів, а також створення оператора-експедитора морських зернових перевезень, реалізація форвардних і спотових закупівельних програм на внутрішньому ринку. При недостатньому розвитку інфраструктури багатоканальний збут і його різні форми замінюються реалізацією товаровиробниками зерна більшої частини продукції посередницьким структурам, що часто призводить до зниження ефективності виробництва через цінового фактора.

Високих результатів товаровиробники зерна можуть досягти тільки при систематичному і цілеспрямованому новаторстві, націленому на пошук можливостей, які відкривають середовище господарювання щодо виведення і використання нових сортів і гібридів, сучасних виробничих і транспортних засобів, вдосконалених методів землеробства і обробки ґрунтів, екологічності та впровадження органічного виробництва, освоєння нових форм його організації, пошуку вигідних ринків. Всі ці заходи передбачають необхідність ефективної економічної безпеки, заснованої на інформаційно-аналітичній роботі.

Важливою складовою ресурсного потенціалу є технічний, забезпечення високої якості якого гарантує, значною мірою, ефективність зернової галузі. Динаміка цін на технічні засоби і сукупний індекс витрат матеріально-технічних ресурсів промислового походження, віднесених на виробництво сільгосппродукції, зберігає багато років стабільну динаміку зростання. В результаті це призводить до істотного зростання собівартості виробленого зерна, зниження його якісних характеристик, продукція втрачає конкурентні переваги. Виникають проблеми з окупністю вкладеного капіталу, оскільки ціни повинні бути обґрунтовані на основі моделі ціни виробництва на умовах відтворення ресурсного потенціалу, а також еквівалентними досягнутому рівню розвитку продуктивних сил в галузі. На сьогоднішній день стан первинного ринку технічних ресурсів характеризує слабка конкуренція, мінімальна державна підтримка. Такі проблеми частково можна вирішити за допомогою лізингу та вторинного ринку техніки. Організаційно-економічні основи відтворення і ефективного використання технічного потенціалу товаровиробниками зерна зміцнить позиції самозабезпечення продовольчої безпеки країни та формування експортних ресурсів [8].

Розвинена інфраструктура зернового ринку та усіх його учасників є однією з визначальних умов ефективного функціонування та розвитку. Позитивні зрушення у динаміці зерновиробництва свідчать про постійне зростання обсягів виробництва, що відповідним чином зумовлює нарощування експортного потенціалу. Створення розвиненої інфраструктури є одним із пріоритетів розвитку галузі та дає поштовх для отримання товаровиробниками стабільних доходів, адже завдяки ефективному господарюванню вони зможуть не тільки розвивати власні виробництва, створювати робочі місця, приймати участь у розвитку сільських територій, а й виходити на зовнішні ринки та отримувати валютні надходження як для власних потреб так і для держави в цілому. Нами визначено складові інфраструктурного забезпечення діяльності для товаровиробників зерна (рис. 2).

Рис. 2. Складові інфраструктурного забезпечення діяльності товаровиробників зерна

Інфраструктурне забезпечення зернопродуктового підкомплексу включає спеціалізований транспорт для перевезення борошна, хліба та інших продуктів; науково-дослідні інститути, селекційні станції, конструкторські бюро, які забезпечують селекцію зернових культур, насінництво та агротехніку їх вирощування, технологію зберігання і переробки зерна, борошномельної, круп'яної, хлібопекарної і пивоварної промисловості [9]. Запропонований перелік пропонуємо доповнити таким важливим елементом в умовах сьогодення, як установки по переробці зерна на біопаливо з метою посилення енергетичної безпеки країни.

Аналіз стану інфраструктурного забезпечення досліджуваної галузі характеризує стан транспортної, логістичної та обслуговуючої інфраструктури. Наявність інститутів інфраструктури зернового ринку свідчить про її сформованість, адже існує велика мережа товарних бірж, агроторгових домів, оптові продовольчі ринки, проте здебільшого вони функціонують формально, особливо біржова торгівля зерном, а товаровиробники продовжують реалізовувати продукцію посередникам. Така ситуація спостерігається здебільшого за рахунок браку ємкостей для обробки та тривалого зберігання зерна у малих та середніх виробників, хоч і в Україні вже працює 629

сертифікованих елеваторів, загальною ємністю зберігання 28 мільйонів тонн зерна, що дає можливість забезпечити зберігання та постачання зерна і продуктів його переробки як для внутрішньодержавних потреб, так і на експорт. З 2011 року було введено в експлуатацію низку сучасних високоефективних підприємств із загальною ємністю зберігання 647,5 тисяч тонн зерна, продовжується розбудова портової інфраструктури. Проте цих потужностей не вистачає при тому, що в Україні офіційно закріплена стратегічна ціль збільшити виробництво зерна до рівня 80 млн. тонн.

За даними Міністерства інфраструктури України задля забезпечення потреби у вагонах для перевезення зерна на експорт та для внутрішніх потреб залізничники задіяли резерви робочого парку. Працюючи в оперативному режимі Укрзалізниця навантажила з початку 2014 року по 26 лютого 4,569 млн. тонн цього стратегічного вантажу (71,4 тис. вагонів). Із них експорт на порти складає 4,226 млн. тонн (65,4 тис. вагонів), на внутрішній ринок – 343,5 тис. тонн (1298 вагонів). За інформацією Головного управління перевезень Укрзалізниці, щодобово в середньому навантажувалося 1253 зерновози або 80,1 тис. тонн зерна (у 2013 р. станом на 26 лютого – 1014 вагонів або 65,1 тис. тонн). Робочий парк зерновозів, щодобово задіяних у перевезеннях зернових, на початок 2014 року становив 10285 вагонів, що більше аналогічного періоду 2012 року на 2 тис. вагонів. Такої кількості зерновозів достатньо для перевезення 40 млн. тонн зернових вантажів за умови надання попередніх замовлень вантажовласниками та планової роботи залізниць.

В умовах збільшення обсягів експортної торгівлі вдосконалення інфраструктурних об'єктів, а також всієї логістичної системи набуває для зернового ринку все більшого значення. Так, в поточному сезоні з України експортовано понад 30 млн. Тонн зернових культур, що становить близько 53% вирощеного врожаю. З урахуванням того, що більше 98% експорту забезпечується через морські порти, досить гостро стоїть питання розвитку даного сегмента. Крім того, кожна тонна із зазначеного обсягу повинна бути

своєчасно відвантажена на лінійному елеваторі і також своєчасно доставлена в порт будь-яким видом транспорту.

Елементом удосконалення інфраструктури зернового ринку може бути запровадження дигітальної логістики, яка представляється як «...більш адаптовану до потреб учасників ринку систему збору та обробки даних з метою раціонального використання ресурсів та ефективного планування. Вона складається з трьох ключових компонентів - бездротової мережі, сервісно-консультативної служби, геоінформаційної системи та забезпечує учасників ринку якісною інформацією завдяки використанню новітніх технологій, а також інтеграції наук в ДЛ». Вона сприятиме «... учасникам приймати більш оптимальні рішення, зменшуючи втрати ресурсів і часу, що в свою чергу посилює конкурентні позиції України на світових ринках зерна» [10]. Застосування дигітальної логістики можна віднести до науково-інноваційного (в частині сервісно-інформаційного) виду інфраструктури товаровиробників зерна, що особливо актуально в умовах ринкової глобалізації, як ключових учасників ринку.

Інфраструктурне забезпечення товаровиробників зерна передбачає врахування особливостей виробництва та реалізації продукції, які повинні володіти інформацією щодо співвідношення попиту і пропозиції, тенденцій цін на внутрішньому та світовому ринках, стану переробної промисловості, кредитних можливостей, страхових ризиків, дій держави.

Розглядаючи інфраструктурне забезпечення зерновиробництва у складі економічної безпеки доцільно розрізняти розвиненість інфраструктури безпеки самого підприємства. Звичайно, про неї можна говорити у разі, якщо така має місце, адже невеликі товаровиробники не формують підрозділів з економічної безпеки, обмежуючись переважно управлінськими контрольними функціями, тоді як крупні підприємства, холдингові зернові компанії мають у своєму складі охоронні служби, відділи отримання та захисту інформації, а також інші елементи безпеки.

Вдосконалення інформаційно-аналітичної системи, як частини інфраструктури зернового ринку, має бути складовою державного механізму його регулювання. В цьому напрямку використання та розвиток управлінського обліку на підприємствах буде виконувати функцію ідентифікації та мінімізації ризиків шляхом доведення необхідної та своєчасної інформації керівному персоналу, а також здійснювати контроль за збереженням інформації, зокрема такої, що становить комерційну таємницю.

Особливо наочно системні зміни в будь-якій сфері видно при наявності динамічною інформації, яка дозволяє зробити аналітичні порівняння, провести моніторинг стану і визначити заходи щодо усунення негативних і загрозливих ситуацій. У табл. 1 наведені показники наявності і ефективності використання окремих видів ресурсного потенціалу зернової галузі в динаміці.

Таблиця 1

**Динаміка показників ефективності використання ресурсного потенціалу
зернової галузі України**

Показники	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2013 р. в % до 2009 р.
Посівна площа, тис. га	15837	15090	15724	15449	16210	102,4
Урожайність, ц/га	29,8	26,9	37,0	31,2	39,9	133,9
Внесено добрив під зернові на 1 га посівів: мінеральних, кг. пож. реч. органічних, т	51 0,5	63 0,4	71 0,4	79 0,5	87 0,5	170,6 100
Валова продукція (зерно) в пост. цінах 2010 р. мл. грн. на 1 га посівів зернових, всього млн. грн.	-	2758	3847	3198	4133	-
Повна собівартість 1 га посівів, тис. грн.	1430,8	1481,7	1878,9	2772,9	2814,8	196,7
Державна підтримка, тис. грн.	22758,8	26121,0	17119,4	23666,9	6225,7	27,4
Прибуток на 1 га посівів зернових, тис. грн.	103,7	205,4	489,4	422,1	42,2	40,7
Рівень рентабельності, %	7,3	13,9	26,1	15,2	1,5	20,6
Валова продукція (зерно) на середньорічного робітника: всього млн. грн.	-	0,03	0,04	0,03	0,04	-
Фондовіддача, грн.	x	0,84	1,18	0,91	0,98	-

Фондомісткість, грн.	х	1,19	0,85	1,10	1,02	-
Фондозабезпеченість, млн. грн./га	х	3,27	3,26	3,51	4,20	-
Фондоозброєність, млн. грн.	х	0,04	0,03	0,03	0,04	-
Електроозброєність праці, кВт-год.	4325	2248	4227	5913	7653	176,9
Забезпеченість на 1000 га пос. площі зернових од.:						
тракторами	-	10	9	10	9	-
зернозбиральними комбайнами	-	4	4	4	4	-
кукурудзозбиральними комбайнами на 1000 га пос. площі кукурудзи на зерно	-	1	1	1	1	-

Джерело: 1,11.

Виходячи з наведених даних, зернова галузь України, в цілому, має необхідні ресурси і динаміку зростання, в той же час демонструючи неефективність їх розподілу та використання, що відбивається в колосальному падінні прибутковості та рівня рентабельності в 2013 році. Основними факторами, що впливають на становище, є збільшення собівартості виробництва зернових і подвійне зниження державного фінансування. Сформована ситуація свідчить про необхідність ефективної системи економічної безпеки, заснованої на управлінні ризиками, зокрема в оцінці ресурсного потенціалу.

Потенціал саморозвитку регіонального АПК включає крім суто економічної складової і соціальне спрямування. Галузь зерновиробництва, як одна з пріоритетних, стратегічно важливих і перспективних, повинна забезпечувати зайнятість сільського населення, хоча їх питома вага у виробництві зернових культур залишається низькою, так як у землекористуванні населення перебуває близько 40% загальної площі ріллі країни і це, в переважній більшості, невеликі наділи. Також і дрібні товаровиробники-підприємці останнім часом, незважаючи на стабільну тенденцію збільшення валових зборів, перебувають у стані стагнації і навіть спостерігається закриття деяких підприємств, ініційоване власниками з причини банкрутства. Така ситуація обумовлена коливаннями цін і

неможливістю, в більшості випадків, виходу дрібного товаровиробника на зовнішні ринки самостійно.

Слід відзначити, що в цілому, Україна володіє достатнім ресурсним потенціалом, раціональне використання якого може дати можливість нашій державі зайняти гідне місце у світовому поділі праці. Головним завданням національної економіки є розуміння наявних інтелектуальних, кадрових, матеріальних, природних можливостей з тим, щоб направити в необхідне русло для забезпечення економічної і продовольчої безпеки та поліпшення рівня життя населення.

Таким чином, базис будь-якого господарювання включає наявність ресурсів, а подальша ефективність їх використання є свідченням раціональної та обгрунтованої системи управління. Моніторинг стану і динаміка розвитку ресурсного потенціалу в зерновій галузі дозволили сформулювати основні підходи до пріоритетних напрямів формування та використання його ресурсного потенціалу і сформулювати такі ключові висновки:

- конкурентоспроможність необхідно розглядати з позицій різних груп товаровиробників зерна;
- ресурсний потенціал передбачає комплексний підхід до питання його формування, оптимізації та раціонального використання;
- пріоритетним напрямком є оцінка окремих складових ресурсного потенціалу з урахуванням стратегії розвитку галузі та державних програм;
- перспективними в оцінці конкурентоспроможності зерновиробництва вважаємо дослідження в напрямку економічної безпеки як товаровиробників, так і ринку зерна, що особливо важливо в умовах глобалізації економічних зв'язків і нарощуванні вітчизняного експорту зернової продукції.

Список використаних джерел

1. Статистичний щорічник України за 2013 р. / За ред. О. Г. Осауленка. – ДССУ. – 2014 р. – 534 с.

2. Салькова І.Ю. Стан виробництва та перспективи інтеграції українських виробників зерна у світовий ринок / І. Ю. Салькова // Економіка та підприємництво. – 2014. - № 1 (76). – С. 37-41.

3. Погріщук Б.В. Особливості формування економічного базису зерновиробництва та ринку зерна України. [Електронний ресурс] / Погріщук Б.В. Режим доступу: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/prpdaa/2011/01/219.pdf>

4. Каховська О.В. Соціальність результату функціонування суб'єктів економіки / О.В. Каховська // Проблеми економіки. – 2012. - № 3. – С. 25-29.

5. Непочатенко О.О. Формирование и использование ресурсного потенциала сельскохозяйственных предприятий / О.О. Непочатенко, О.Т. Прокопчук, М.А. Коротеев // Сборник научных трудов Уманского национального университета садоводства. – Ч. 2. – Экономика. – Вып. 81. – 2012. – С. 9-20. 1, с. 10

6. Рябоконь В.П. Соціально-економічні проблеми зайнятості сільського населення / В.П. Рябоконь // Економіка АПК. – 2012. – № 12. – С. 95-99.

7. Рябоконь В.П. Особливості формування аграрного ринку праці / В.П. Рябоконь // Економіка АПК. – 2012. – № 3. – С. 90.

8. Иванишин В.В. Организационно-экономические основы воспроизводства и эффективного использования технического потенциала аграрного производства: [монография] / В. В. Иванишин. – К.: ННЦ ИАЕ, 2011. – 350 с.

9. Хорунжий М.Й. Організація агропромислового комплексу: підручн. / М.Й. Хорунжий. – К.: КНЕУ, 2001. – 382 с.

10. Голик С.І. Аналіз вітчизняного ринку зерна та подальший розвиток його інфраструктури [Електронний ресурс] / С.І. Голик. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2758>

11. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2013 рік. Статистичний бюлетень / Відп. за випуск О. М. Прокопенко. – ДССУ. – 2014. – 84 с.

12. Сільське господарство України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Економічні пріоритети розвитку аграрного сектору України свідчать про необхідність підвищення конкурентоспроможності продукції галузі та вихід товаровиробників на партнерський рівень. Такі можливості існують у зерновій сфері, стан розвитку якої демонструє останніми роками позитиву динаміку. Наша країна входить у трійку країн-експортерів зернової продукції, тому інноваційна складова розвитку аграрного виробництва в світлі євро інтеграційної перспективи України має ґрунтуватися на засадах формування та розвитку економічної безпеки товаровиробників. Особливо важливою постає система превентивних заходів щодо попередження ризиків втрати конкурентних позицій.

В умовах глобалізації економічних зв'язків і необхідності формування ефективної системи економічної безпеки, а також з метою виявлення її пріоритетів та структурування тенденцій, основні проблемні питання необхідно ідентифікувати за сферами у ланці виробництво-реалізація, оцінка ресурсного потенціалу, інформаційно-методичне забезпечення, екологічна безпека, соціальне спрямування тощо. Постійний моніторинг ресурсного потенціалу та його ефективне використання з урахуванням стратегії розвитку та державних програм дозволять забезпечити утримання передових позицій та подальший ефективний розвиток зернової галузі на умовах формування та розвитку економічної безпеки як товаровиробників, так і ринку зерна.